

Hyttstäderskan Valborg utan rättsligt skydd på sjön

Släktband 28 september 2009

Valborgs öde

I maj 1915 förliste ångfartyget Joh Nyberg utanför Norrlandskusten. Ombord på ångaren var Valborg Bergström, 20 år. Valborg hade tagit anställning som hyttstäderska för att tjäna ihop pengar till sin förlovningsring.

Lena Landstedt- Hallin är släktforskare sedan många år. I hennes arbetsrum hänger bland annat ett fotograf av Valborg som är Lenas farmors storsyster. Ända sedan Lena var liten har hon hört den sorgliga berättelsen om Valborg som gick till botten med fartyget.

Lena Landstedt- Hallin

Men det var först när Lena började gräva i arkiven som hon förstod hur mycket kraft som Valborgs föräldrar hade fått lägga ner för att få den lilla ersättning som alla andra i fartygsolyckan fick från försäkringsbolaget.

På SVAR, Svensk Arkivinformation, i Ramsele fick Lena hjälp med att skaffa fram mer information om Valborg. Där plockade personalen fram försäkringspapper som rörde fartyget Joh Nyberg.

Lena berättar att hon direkt snubblade över ett brev som Valborgs föräldrar skrev till rederiet ett halvår efter olyckan. De först till synes ganska tråkiga handlingarna blev högtintressanta, berättar Lena Landstedt- Hallin.

Granö den 4 December 1915

Herr N. Lindgren, Örnsköldsvik

Som det nu är länge sen den sorgliga katastrofen skedde att John Nyberg gick till botten med sina i grund olyckliga jämte vår dotter Valborg, och Ni icke ett ord meddelat oss från Rederiet, hvarken deltagande i vår sorg eller om vi får ersättning för flickans lif eller hennes kläder – får jag nu fråga Hvarför?

De andras olyckligas anhöriga har jag hört har fått hvardera 100 kr i ersättning för kläderna – men – ännu en gång hvarför icke vi?

Skulle vi vara berättigade lika som de andra att få denna lilla ersättning vore vi tacksam att få det, i annat fall tycker jag Ni torde ersätta de omkomnas lif; ty nog i alla fall var det ju Rederiet som afsände dem. Inte kan jag väl tro att dom tog båten och lastade den utan tillåtelse.

Ja i alla fall hur än allt detta var, är våra kära död, och kan icke återkallas – men hvad rätt är borde hvar och en få sig tilldelad. I hopp om att få emotse svar omgående.

Högaktningsfullt

C. Bergström Teresia Bergström

fader o moder till den förolyckade Valborg

Skall Ni aldrig försöka att få upp Joh. Nyberg?

Familjen Bergström utanför diversehandeln i Granö, Västerbotten.

Brevet skickades till rederiet. De i sin tur skickade det vidare till försäkringsbolaget Norrlands Ångfartygs Assuransförening där Carl A Nordeman var kommissionär. Hans brev är fullt med åsikter om föräldrarnas krav.

Örnsköldsvik den 20 Dec. 1915

”Joh. Nybergs” undergång, 20 maj 1915

Sen omsider har ännu en ersättningstagare låtit sig avhöra, inneliggande brev talar för sig själv i saken. Flickan var anställd av restauratriken som uppsasserska och dylikt och rederiet kände sålunda icke till henne, ej heller trodde vi att hon hade någon rätt till den stipulerade effektförsäkringen, kr. 100.- och då ingen lät sig direkt avhöra i saken upptogs hon icke på förteckningen till Eder, då jag som ordnade saken tordde att utbetalningen skulle förvägras av Eder, eftersom hon icke var direkt aflönad av rederiet.

I alla fall, då fallet är ömmande ber jag Er vara så tillmötesgående härvidlag som går an- visserligen är brevet i mångt både bryskt och dumt, men vi överse med sådant från okunniga och vilseledda personer, då dessa 100 kr. säkerligen lindrar sorgen, och även de onda tankarna mot oss få väl till slyr äfven då dö bort.

Det är betecknande för tidsandan hur rätt många av de förolyckades anhöriga ganska öppet visa sitt vinstbegär i oberättigade anspråk på pension, liv o. olycksfallsförsäring, ty det är "kapitalisterna" som är skyldiga att betala, för dem är den saken alldeles klar "ty rederiet har befallt dem/befäl o Besättn./gå, så de är fria fr. ansvar", huru än fakta tala.

I och med denna ersättning är allt betalt, och det var tillsammans 11 personer, 8 män och 3 kvinnor, anställda ombord. – Bergströms bref torde sen återställas. –

Högaktningsfullt

Carl Nordeman

Som det ser ut fick Valborgs nog till sist fick de hundra kronorna från försäkringsbolaget som ersättning för kläder och tillhörigheter.

Äldsta dottern Valborg med familjen i Granö

De tidiga försäkringsbolagens syn på enkla människor

Försäkringsbolagens syn på arbetare, vid den tid då Valborg omkom, var generellt ganska nedlåtande, berättar Liselotte Eriksson som är doktorand i ekonomisk historia vid Umeå Universitet.

- Försäkringsbolagen hade en starkt moralisk hållning gällande det moraliskt riktiga i att vara försäkrad. Till exempel ansåg livförsäkringsbolagen att oförsäkrade män inte var "riktiga män" eftersom de inte tog ansvar för sin familj genom att försäkra sig, berättar Liselotte Eriksson.

Liselotte Eriksson

Försäkringsbolagen ansåg också att de flesta hade råd att ta en försäkring, nästan hur fattiga de än var. Det handlade enligt försäkringsbolagens syn enbart om prioriteringar i livet.

Bland de gamla handlingar som Liselotte Eriksson studerat har hon bl a sett att försäkringsbolagen ansåg att de presumtiva försäkringstagarna skulle kunna prioritera bort rökning eller annan onödig konsumtion för att ha råd med en livförsäkring.

Det allra första livförsäkringsbolaget startade 1855 och riktade sig till medelklassen. Först 40 år senare, 1899, kom det första folkförsäkringsbolaget som var anpassat till arbetarnas låga löner. De livförsäkringarna var enklare och

premierna betalades veckovis till skillnad från medelklassens försäkringar som oftast betalades årsvis.

Under 1800- talet menade livförsäkringsbolag att kvinnorna utgjorde ett av de främsta hoten mot livförsäkringens spridning. Enligt bolagen innebar kvinnors okunskap och vidskepliga böjelser ofta att de motsatte sig en livförsäkring på sin mans liv. Det dröjde innan bolagen på allvar vände sig till kvinnor och det var först relativt långt in på 1900- talet som kvinnor började livförsäkra sig.

Det fanns också religiösa motsättningar. Vissa tyckte att en livförsäkring skulle ingripa i det som Gud styrde över. Var man rättrogen skulle Gud ta hand om de efterlevande vid dödsfall, inte livförsäkringsbolagen.

Fartygshistoria på sjömanshusen

Vi sökte upp Jan Hermansson På sjömanshusmuseet i Uddevalla. Han vet mycket om hur arbetet på sjön organiserades runt förra sekelskiftet. Han menar att det finns en enkel förklaring till att Valborgs föräldrar hade så svårt att få någon ersättning från rederiet:

Jan Hermansson

-Det var ofta svårt för kvinnor runt förra sekelskiftet att ta sig in på arbeten på sjön, berättar han. Men de fanns en lucka via de arbeten som sjömännen inte var så intresserade av, som i restaurationen, i köken och som städare.

-Särskilt på mindre passagerarbåtar var det vanligt att kvinnor hade köket och städningen på entreprenad. De arbetade på båten men var inte anställda utav rederiet utan var egna företagare, berättar Jan Hermansson.

-Men de stod inte med i sjömansrullorna och därför hade de ett sämre juridiskt skydd. Sannolikt hade hon heller ingen sjömansbok, dvs det slags pass som alla påmönstrade sjömän fick, och de utfärdades av de så kallade sjömanshusen. Sjömansboken var en personlig handling, som efterlevande släktingar ofta kan finna i gamla sjömäns kvarlåtenskaper. Där finns antecknat vilket sjömanshus sjömannen tillhörde och vilka båtar han mönstrat av och på.

Sjömanshusen bildades i slutet av 1700-talet och fanns kvar i förminskad form fram till slutet av 1960-talet. Änkor efter förlista sjömän kunde få ekonomisk hjälp av organisationen, liksom gamla och orkeslösa sjömän. Sjömanshusen förde register över såväl sjömän som fartyg.

-De svenska Sjömanshusen inrättades 1748, berättar Jan Hermansson. Man ville då lösa ett par akuta problem. Det var vanligt att svenska sjömän hoppade av sina båtar när de kom till varmare länder.

-Inte så konstigt med tanke på vårt klimat, konstaterar Jan Hermansson lakoniskt. Men de som hoppade av måste ersättas av nya personer, och det var vanligt att man fick ta folk utan sjövana. Det fanns ett visst antal uppgifter ombord som krävde att man tillräckligt många man. Alla dessa påmönstrade personer utan vana vid sjön måste transporteras hem igen, och det skapade givetvis problem.

-När sjömanshusen skapades innebar det att man skrev kontrakt mellan den enskilde sjömannen och Sjömanshuset där sjömannen förband sig att fullfölja resan.

Sjömanshusmuseet i Uddevalla

Sjömanshusen var en egen myndighet, först var det tänkt att det skulle finnas ett i Stockholm som betjänade hela landet men redan 1753 inrättades det ännu ett i Göteborg. Med tiden byggdes de ut så att det som mest fanns 49 sjömanshus i Sverige, som ju på den tiden omfattade också Finland och delar av Baltikum.

Varje svensk båt var skyldig att föra en sjömansrulla, en för varje år. Sjömansrullan var en förteckning över alla de sjömän som hade mönstrat på båten och där finns uppgifter om födelseuppgifter, namn, närmast anhöriga, tidpunkter för på- och avmönstringar. Sjömansrullorna finns idag på landsarkiven runt om i landet. Men på sjömanshusmuseet i Uddevalla finns dessutom ett helt unikt register över svenska handelsflottan 1891-1976. Mellan de åren hade varje fartyg ett eget identifieringsnummer, ungefär som ett chassinummer på en bil. Med det i handen kan man få reda på allt om fartygen, var och när den byggdes, hur ägarna har skiftat, hur fartyget har byggts om och eventuella incidenter fartyget har varit med om. Det är en privatperson i Blekinge, som på helt ideell basis sammanställt registret.

Jan Hermansson tar med mig till en hylla där både Lloyds register och de svenska skeppslistorna står. I Lloyds böcker finns alla världens fartyg nedtecknade år för år, men Jan tar fram en svensk skeppslista från 1919 och slår upp en lista i högen:

-Här hittar vi till exempel Prins Carl, ett mindre motorfartyg. Jan hittar snabbt fartygets identifieringsnummer, och med det i minnet går han till datorn för att leta rätt på fakta om fartyget. I Skeppsregistret kan vi läsa oss till nästan allt som finns att veta om vårt slumpmässigt utvalda fartyg Prins Carl. Det visar sig att de båda världskriegen innebar svåra tider för henne. Under första världskriget när fyrarna var släckta gick båten på grund, men blev dragen flott igen. Slutet kom strax efter andra världskriget, 1949, då fartyget sprängdes av en lös mina.

Här kan du klicka och hitta sjömanshusmuseets hemsida: **Sjömanshusmuseet**

Kriegen innebar givetvis stora svårigheter för handelssjöfarten, Jan Hermansson är inte förvånad över att Prins Carl stötte på en mina.

-Dels råkade en del båtar ut för rena krigshandlingar, men minorna var stygga också säger han. Det fanns visserligen minfria leder, men i stormar kunde minor slita sig loss och hamna lita överallt.

Vi letar också reda på det fartyg som Valborg arbetade på, Joh Nyberg.

Det finns gott om fakta om henne, nästan en hel A-4 sida. Jan läser innantill om förlisningen 1915:

"Vid tiden för olyckan rådde svag vind med sydlig dyning, och det synes sannolikt

Insamlingsbössa för sjömän
"stadde i nöd"

att ångaren som var känd för att vara rank, kantrat genom däckslastens
förskjutning. Ångaren hade vid avgång en betydande däckslast, och underst
obetydligt med kol i boxarna, vilket torde ha minskat dess stabilitet. På hösten
1975 hittades resterna av fartyget på en position 2 sjömil och 50meter utanför

Långrons udde."

Arkiv

De handlingar Lena Landstedt- Hallin fann på SVAR finns än så länge bara på mikrokort.

Men under fyra veckor kan du som Släktbands lyssnare gå in gratis i SVAR:s databas för sjömän. Där hittar du
bland annat information om var sjömän mönstrade på och av, hur mycket de tjänade, vilken befattning de hade
och vart de reste.

Klicka här för att komma till sjömanshusens arkiv:

Till sjömanshusens arkiv

Dessutom kan du också titta i Brandförsäkringsverkets material som också det finns på Svar. Där hittar man
detaljerade beskrivningar för de byggander som försäkrades.

Klicka här för att komma till brandförsäkringarnas arkiv:

Till brandförsäkringarnas arkiv

Till SVAR:s hemsida:

SVAR

Tillbaka